

Latgali

Kas ir Latgale? Vai tā būtu tikai teritoriāla vienība? Nē, tā ir arī latgaļu tautas zeme. Latgaļu, kuri kādreiz bija liela un stipra tauta. Tagad viņu paliek tik maz. Viņi vēl runā savā – latgaļu, mēlē. Latgaļu valoda Latvijā ir vienīgā saglabājusies senās latgaļu cilts valoda. Valoda un nevis dialekts. Te gribētos pilnībā piekrist valodnieka Miķeļa Bukša rakstītajam par latgaļu valodu: „*Ja nevar pierādīt, ka viena valoda būtu attīstījusies no otras, tad arī nevar sacīt, ka viena valoda būtu otras dialekts.*”

Viņš uzsver, ka, runājot par dzīvajām valodām Latvijā, tikai t. s. latgaļu dialekts ir senas vēsturiskas tautas valoda un nekādas Vidzemes tautas, t. s. vidusdialekta, pat vēl 13. gs. nav bijis, un, ka latgaļu valoda arī ir viena no baltu valodām tāpat kā leišu un citas vecās baltu tautu valodas.

Miķelis Bukšs atzīmē arī to faktu, ka gandrīz viss rakstītais par seno un tagadējo latgaļu valodu ir rakstīts no politiskās filoloģijas viedokļa un pie tam vēl vecās cara Krievijas mentalitātes garā.

Arī pēckara gados, kā secina valodnieks, attieksmē pret latgaļu valodu radikāli nekas nav mainījies. Un kā ir tagad, atjaunotajā brīvajā Latvijā? Vai Latgales latgaliešu bērni var iegūt izglītību skolās un augstskolās savā dzimtajā mēlē? Vai valsts iestādēs viņi var brīvi lietot savu valodu? Vai kopš padomju laikiem vispār ir kaut kas mainījies attiecībā uz pilnvērtīgu latgaļu valodas pielietošanu visās dzīves jomās Latvijā, īpaši pašā Latgalē? Un kas tiek darīts, lai šo valodu saglabātu?! Šie jautājumi, šķiet, paliek neatbildēti.

Nepelnīti noniecināta, neuzcelta uz pjedestāla, kas tai pienākas, – tāda ir latgaļu valoda. Toties tā ir tikpat sīksta un neuzveicama kā senās latgaļu cilts ļaudis. Vēl joprojām tā dzīvo ļaužu mutēs. Vēl dzīvo... Apbrīnojami, ja ņem vērā, cik procentuāli maz latgaļu ir palicis Latgalē!

Tā ir sena, ļoti sena valoda. Kaut vai pavisam nelielam ieskatam salīdzināsim to ar vēl vienu senu, oficiāli par senu atzītu, valodu – sanskritu. Lūk, daži piemēri:

Šiut (latg.), syuta (sansk.), šūt (latv.);

sīva – civa – sieva;

dīna – dina – diena;

sans – sāna – sens;

asmu – asmu – esmu.

No šiem dažiem piemēriem vien ir redzams, ka, salīdzinot latviešu valodu ar sanskritu, nevar neņemt vērā latgaļu valodu. Vai baltu valodu pētniecībā latgaļu valoda tiek izmantota pietiekoši plaši? Nebūt nē!

Ārkārtīgi liels savas valodas un tautas patriots ir bijis Pēteris Miglenieks (*Pīters Migliniķis, 1850.13.XII–1883.11.II*). Pēteris Miglenieks ir leģendārs tautas varonis un neuzpērkams zemnieku tiesību aizstāvis. Dzimis 1850. gada 13. decembrī Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasta „Migliniekos”. Viņa mūžs ir īss un vētrains. Beidzis Rēzeknes pilsētas skolu ar zelta medaļu, viņš strādā par skrīveri. 1880. gadā notiek tiesas prāva pret Zaļmuižas

muižnieku Paulinu-Rozenšildu, un P. Miglenieks tajā ir zemnieku puses aizstāvis. Ar likumu ir noteikts, ka katrā muižā ierādāmi lielāki mežu gabali muižnieka un apkārtējo sādžu koplietošanā. Muižnieki mēģina zemniekus apmuļķot un atņemt zemniekiem tiesības uz servitūtu koplietošanu. Arī Zaļmuižas muižas īpašnieks Paulins-Rozenšilds sastāda aktu, kur zemniekiem ir jāparakstās par labprātīgu atteikšanos no servitūtiem. Kad sādžu delegāti vēršas pie P. Miglenieka pēc padoma, viņš brīdina zemniekus no akta parakstīšanas un izskaidro viņiem patiesos lietas apstākļus. Tiesāšanās gala iznākumā zemnieki ir zaudētāji, un, daži aktīvākie iebaidīšanas nolūkos tiek sodīti. Tomēr viņi ar to vairs nesamierinās, un plašā Zaļmuižas apvidū izceļas lieli nemieri. Muižnieks nu saprot, ka zemniekus uz tādu rīcību ir mudinājis Miglenieks un panāk viņa atlaišanu no amata. Taču Miglenieks neatlaižas un turpina uzsākt cīņu par taisnīgumu. Tagad viņu jau kā zemnieku musinātāju ieliek cietumā. Zemnieki nepamet savu aizstāvi nelaimē un ik dienas brauc pie viņa un ved pārtiku, taču klāt pielaisti netiek. Pēc 11 mēnešu ilgām cietuma mokām Miglenieks smagi saslimst ar tuberkulozi un tiek atbrīvots. Tagad viņš iesūdz tiesā Paulinu-Rozenšildu, kur uzvar, un beidzot Paulins-Rozenšilds saņem pelnīto sodu.

Tomēr no visiem pārdzīvojumiem un fiziskajām ciešanām Miglenieks ir zaudējis veselību un mirst 33 gadu vecumā. Ir barga ziema, bet uz viņa izvadīšanu Rogovkas draudzē Desetņiku kapos ierodas milzīgs ļaužu pulks no tuvas un tālas apkārtnes. Ļaudis grib pēdējo reizi apliecināt savu apbrīnu un mīlestību šim cilvēkam, un lielas ir viņu šķiršanās sāpes. To, cik milzīga saikne ir palikusi Miglenieka un tautas starpā, savā vēsturiskajā romānā „Māra mostas” literāts un vēsturnieks Antons Rupainis apraksta šādi:

„...Tomēr tik dīvainā parādība vēl nekad nebija piedzīvota, ka pagastu pagastos tūkstoši ļaužu būtu redzējuši šķietamu cilvēku, kā tagad atgadījās ar Miglenieku, turklāt diezgan gaišā pievakarē. Dažam viņš bija parādījies klāvā, dažam pūnē, dažam klētī, dažam sincu durvīs, dažam ceļā, dažiem Ludzā, Rēzeknē vai Kārsavā. Ne domāts, ne gaidīts – priekšā izaug Miglenieks, visā savā staltumā un brašumā...”

Kā saka, Latgalē pašiem savs Jēzus. Pašaižliedzīgs, drosmīgs un noturīgs bezgalīgajā mīlestībā pret savu tautu ir bijis Pēteris Miglenieks. Viņa dzīve apliecina arī paša pausto: „Mani tuvākie ir mana tauta. Mana cīņa bija mana lūgšana, un nāve būs mans upuris Dievam par tautu.” Arī par baznīcu Pēterim ir savs viedoklis. Viņš netic tādai baznīcai, kas atlaiž grēkus pret samaksu un pati pielūdz Zelta teļu. Viņš tic tikai taisnīgam Dievam.

Pētera Miglenieka laikabiedri ir salikuši kopā visas viņa galvenās pamācības, un gala iznākumā ir tikuši saskaitīti tādi kā 10 Miglenieka baušļi:

1. Cīnīties par taisnību.
2. Mīlēt savu Tēvu zemi.
3. Turēties kopā kā brāļiem un māsām.
4. Nemeklēt laimi svešumā.
5. Palikt savā ticībā.
6. Turēties pie tautas tikumiem un parašām.
7. Nekaunēties no dzimtās mēles.
8. Mācīt bērniem savus rakstus un sūtīt skolā.

9. Censties dabūt no muižām vairāk zemes.
10. Ticēt un cerēt uz labākiem laikiem.

Spēcīgi un aktuāli arī joprojām, vai ne? Saprota māki un tuvāki nekā Bībeles baušļi.

Antons Rupainis (*Ontons Rupaiņš, 1906.13.IX–1976.20.IV*) ir ļoti dziļi izpētījis un atklājis Pētera Miglenieka personību un vēsturiskos notikumus viņa dzīves laikā Latgalē.

Pētera Miglenieka dzīves laikā visi latgaļi, kuru teritorija atrodas jau tagadējā Krievijā, austrumos no Latvijas robežas, vēl nav pārkrievoiti. Vēl viņi dzīvo, vēl viņi elpo un atgādina par sevi. Viņi un viņu senči ir cīnījušies par to, lai nosargātu savu zemi. Lūk, kā tas aprakstīts A. Rupaiņa darbā:

„Kad es braucu pa Vitebskas guberņas austrumdaļu, kur dzīvo mūsu ļaudis, ciemojos arī pie mūsu muižniekiem. Es tos saucu par savējiem tāpēc, ka viņi ir seno latviešu bajāru pēcteči. Kad mūsu zemi sāka iekarot krievi un vācieši, viņi cirtās ar zobeniem pret austrumiem un rietumiem. Viņi bija tēvu zemes un tautas goda sargi. Citi latviešu bajāri padevās vāciešiem, bet viņi karoja divi simti gadu!”

Te ir pateikts tas, ko vajadzētu saprast katram latvietim mūsdienās, proti, latgaļi ir upurējuši sevi, lai tādējādi izdzīvotu visa latviešu tauta. Noasiņojusi un turpina asiņot joprojām. Zemi atņēma un pārņēma svešie, valodu nonievā pat it kā savējie...

Toreiz, pirms 150 gadiem, citējot A. Rupaini, tas bijis tā:

„Poļu karalis viņiem piešķīra muižnieku tiesības un uzdāvināja vācu baroniem atņemtās mazākās muižiņas. Bajāri kļuva muižnieki. Bet ar to brīdi sākās arī viņu nelaime. Seiļi pārsaucās par Selickiem, Stabari par Stabrovskiem, Slūkas (Slokas) par Sluckiem, Žagari par Zagorskkiem, tādējādi bez jēgas sakropļojot savus jaukos vārdus un izdzēšot latviešu cilšu rakstus. Aizrāvušies ar skaisto sētu – muižu! – celšanu, viņi nedzirdēja tautas brāļu vaimanas zem vagaru pātagas... pirmie gāja klanīties krievu administratoriem... Mūsu ļaudis... ap Polocku un Vitebsku... Viņi šodien jau ir ceļā uz pārkrievošanu... Sebežieši, nevelieši, vitebskieši un lepeliēši prasīja savas latviešu skolas, bet krievu administratori aizbildinājās, ka latviešu skolas drīkst atvērt tikai Ludzas, Drisas, Dvinskas un Rēzeknes apriņķu katoļiem...”

Bet ko darīja latviešu administratori? Pēc Latvijas valsts dibināšanas miera sarunas ar komunistisko Krieviju, robežas noteikšana no Latvijas puses tika uzticēta sociāldemokrātam, prokrieviski noskaņotajam F. Menderam (tam pašam, kurš drīz pēc Latvijas okupācijas, jau 1940. gada 3. jūlijā, steidza iestāties Komunistiskajā partijā). Saskaņā ar Latvijas-Krievijas Miera līgumu Latvija atdeva Krievijai prāvu teritoriju uz austrumiem no Indras, Daugavas labajā krastā ar Osvejas un Drisas novadiem, kurus apdzīvoja latgaļi – katoļi un kurus poļu karaspēks bija atbrīvojis no komunistiem un reizē ar Dienvidlatgali un Daugavpili atdevis latviešu spēku turpmākā aizsardzībā. Latgaļu bīskapa pirmās vizitācijas laikā pierobežas draudzēs šie ticīgie ļaudis gāja pie komunistu robežsargiem un lūdza atļauju nokļūšanai Latvijas daļā sava bīskapa apmeklēšanai. Protams, viņiem netika pašķirts ceļš uz bīskapu, bet gan uz Sibīriju.

Arī Abrenes pusē tas pats. Latgales partizānu pulks uzsācis atbrīvošanas kaujas ar lieliniekiem, pirms vēl aktīvā armija pienāca palīgā, pēc tam partizānu pulks iekļāvās armijā, padzina lieliniekus, atbrīvoja visus vietējos miestus: Tilžu, Baltinavu, Kārsavu, Šķilbēnus, Viļaku, Žīgurus, Kupravu, Purmalu, Linavu, Abreni, Gaurus u. c. Un notika tā, ka ne mazums latviešu ciemu palika tālu aiz Latvijas-Krievijas miera sarunās noteiktās robežas. Baltinaviete Valentīna Kalniņa (*dzim. Keiša*) pēc mātes stāstītā apraksta robežas nospraušanu dabā:

„Strādāja mērnieki un ģeodēzisti. Vietējos zemnieku sūtīja šķūtīs ar zirgiem, kas izvadāja mērniekiem instrumentus, robežstabiņus utt. Vienā dienā mērnieki ierok robežstabiņus, nākošā rītā vairs nav to robežstabiņu. No vienas sādžas tie tika aiznesti uz otru tālāk Krievijā iekšā, jo neviens no tiem cilvēkiem negribēja palikt pie Krievijas. Viņi esot teikuši: “Jūs pelnāt lielu grēku, mūs atstājot Krievijai. Mēs esam tādi paši latvieši, latgalieši kā jūs. Un jūs saņemsiet par to sodu, ja jūs tā darāt”. Tas sods nāca. Tur nogalināja cilvēkus, izsūtīja no Abrenes novada pagastiem.”

Un tagad kā? Vai pēckara tovarišči un arī tagadējie kungi redz patieso Latgales un latgaļu situāciju? Ja redz, tad nav ieinteresēti kaut ko mainīt Latgales atdzimšanai un latgaļu valodas stiprināšanai. Un ļoti daudzus rit viņu asinis.

Jau sen sākusī iezīmēties traģiska aina latgaļu zemēs tur, austrumos. Citējot A. Rupaini, situācija ir šāda:

„Vienīgi vietu vārdi rāda senču pēdas. Vecais Vitebskas nosaukums – Vytopča – ir senču traģiskās pagātnes atslēga. Caur turieni gāja krievu staigāšanas ceļš – Vytoptannaja doroga – no Kijevas uz Novgorodu, kas nogriezis latviešu zemei austrumu galus. Viņpus ceļa palikuši austrumu latvieši, varbūt līdzīgiem nosaukumiem kā zemgaļi, latgaļi un tālieši, kas dzīvo Veližas un citos apriņķos līdz Vilku-Lūkiem (Veliko Luki) ziemeļaustrumos. Dienvidaustrumos līdz Kalugai vēl dzīvo tautas brāļi galindi, kas labi saprotas ar latviešu burlakiem un trenkā krievus Maskavas krodziņos... Pēteris sāka lasīt vārdus, kas viņam veduši šos saiņus. Tur taču bija tīrie latviešu uzvārdi, tikai poliskoti un krieviskoti. Pēc tiem varēja redzēt, kādus pārtautošanās kūleņus metusi katra cilts:

Seilis, Seleckis, Selickis, Seilevičs, Seilevskis...

Grūba, Grubanovs, Gribovskis, Grubovičs...

Rinda, Rindeckis, Rindanovs...

Vuška, Vuškanovs, Vuškovskis...

Slūka, Slukanovs, Sluck...

Lapiņš, Lapinskis, Lapickis...”

Galindi, goliņi vai goļadi – tā ir latgaļiem tuvu radniecīga tauta. Grāmatā ir nedaudz ieskicēts arī šīs tautas pēdējo, izmirstošo pārstāvju raksturojums: „... goliņiem vai goļadim, kā viņus krievi sauca, kas bija vairumā jau pārkrievājušies, tomēr dažas ciltis Juknas un Kalugas apkaimē arvienu runāja savu seno mēli. Viņi, kaut arī mazā skaitā būdami, simtiem gadu ietekmēja krievus, kontrolēja Maskavijas valsti un pat pēdējā laikā bija „kārtības noteicēji” Maskavas krodziņos. Pietika kādam goliņam parādīt neapmierinātu seju un krievi

jau laikus manījās projām. Tā bija savā ziņā varonība vienam uzstāties pret desmitiem un šis pats heroisma gars pielīpa katram polockietim, kad tas bija izgājis golinu skolu...”

Augsta pašapziņa – tas ir viens no katras tautas svarīgākajiem pastāvēšanas nosacījumiem. Ja atceramies padomju laikus, tad pastāvošā svešautiešu vara ar aktīvu tautas nodevēju atbalstu ir ravējusi laukā no tautas apziņas vēsturisko atmiņu un nonievājusi jebko, kas varētu celt pašapziņu – skaisto, seno valodu, apģērbu, mākslu, raksturu utt. Īpaši zema pašapziņa ir bijusi latgaliešiem, par ko vispirms jāpateicas krieviem vēl no Vitebskas guberņas laikiem, vēlāk arī Latvijas laikā Ulmaņa politikai un visbeidzot padomju laikiem. Bet ko tad var vērot šodien? Rafinētiem līdzekļiem visas latviešu tautas pašapziņu joprojām grauj mūsu pretinieki. Kādus tikai grēka darbus nepiedēvē miermīlīgajai un talantīgajai mākslinieku tautai – latviešiem?! Tā esot gan cara ģimenes apšaušana, gan savulaik aktīva piedalīšanās ebreju genocīdā, un vispār, latvieši esot skaudīgi, slinki, nedraudzīgi utt. Mati ceļas stāvus no tādiem apmelojumiem! Šai sakarā arī režisors J. Streičs ir izteicies, piemēram, par latviešiem tik uzkrītoši plaši piedēvēto īpašību – skaudību. Viņš saka, ka latviešiem, salīdzinot ar citām tautām, tāda īpašība kā skaudība esot tikai bērna autiņos. Nedrīkst piedalīties savas tautas šaustīšanā, tā nav to pelnījusi!

Tomēr vienu gan nevar noliegt. Tā ir latviešu sajaukšanās ar cittautiešiem, kā arī daudzo padomju „tikumu” un nekrietnību apgūšana. Un ir latvieši, kas pastrādājuši vienu no lielākajiem cilvēces grēkiem – nodevību pret savu tautu. Bībelē pat minēts, ka izmirs tā tauta, kura nodos savu reliģiju. Skumji. Reizēm ir saskatāmas zināmas paralēles ar kādreiz Itālijā dzīvojošo etrusku tautu pirms viņu aiziešanas no tautu dzīves skatuves. Līdz 1. gadsimtam p. m. ē. etruski vēl saglabā savu valodu un paražas. Vēlāk tiek izvērsta apmelojoša propaganda pret viņiem. Etrusku svētās grāmatas latīņu valodā pārtulko Lucijs Tarkvīnijs Prisks (etrusks), bet no tām diemžēl tikai nedaudz citātu veidā ir nonācis līdz mūsdienām. Vienīgais romietis, kurš objektīvi apskata etrusku vēsturi, ir imperators Klaudijs. Viņš uzraksta etrusku tautas vēsturi 20 sējumos. Taču viss pazūd... Tikai 18. gs. sākumā atkal sāk kaut ko atrast arheoloģiskajos izrakumos...

Un kā ar latgaliešiem, latviešiem vispār? Vai ir sācies viņu noriets? Vai arī viņu vēsture un valoda pazudīs bez pēdām, tāpat kā etruskiem? Tas ir pavisam atklāts un nopietns jautājums.

Antropoloģe, profesore Raisa Deņisova baltu jautājuma pētīšanai veltījusi visu savu mūžu, izpratusi viņus un iemīlējusi. Šobrīd no baltu tautām vēl ir palikuši tikai latvieši un lietuvieši. Pēc profesores pētījumiem balti ir vistiešākajā veidā saistīti ar vienu no vissenākajām cilvēces ciltīm. Viņa saka:

„Mēs, un visā pasaulē tikai mēs, esam viņu tiešie pēcteči, kas savā ziņā ir vairāk nekā unikāls civilizācijas akts. Pirmo reizi Eiropā balti ienāk Dņepras baseinā 8. g.t.p.m.ē. Un tad viņi jau noteikti runā baltu valodā. Mums vairs neder tas laika novērtējums, kad eiropiešu valodu saime izklīst uz vairākām Eiropas teritorijām. Līdz ar to pārskatīšanai pakļauta arī problēma par indoeiropiešu pirmdzimteni. Iepriekš tiek uzskatīts, ka tie ir Tuvie Austrumi. Ja antropoloģija konstatē, ka 8.g.t.p.m.ē. Dņepras baseinā ienāk cilvēki, kuriem ir tik ļoti liela līdzība ar mūsu ēras pirmā gadu tūkstoša baltiem, tad mums tie senatnes ļaudis jāuzskata par

baltiem. Un nekur citur šis antropoloģiskais tips tik ilgstoši noturīgs nav bijis, tikai šeit, Eiropā. Balti agrāk ir dzīvojuši augstu kalnos.”

Un te profesores viedoklis ļoti nopietni nosveras uz Himalaju pusi, vai nu Tibetā, vai Himalajos. Kalnos balti varējuši būt dzīvojuši apmēram 30 tūkstošus gadu. Tālāk Raisa Deņisova izsaka savu pārlicību:

„Ja baltiem ir tāda valoda, kāda tā ir, proti, izveidojusies pilnībā patstāvīgi no visām šodien zināmajām valodām, tad šī valoda un viņi paši visai pasaulei ir jā saglabā. Tik sena pasaulei nekā cita nemaz nav. Baltu valodā ir tādi arhaismi, kas kopš pašiem šīs valodas rašanās pirmsākumiem saglabājušies līdz pat šodienai. Un tas pats attiecināms arī uz baltu antropoloģisko tipu jeb ārējo izskatu.” „Bet”, skumji secina profesore, „to jau negrib lāga saprast arī paši latvieši..”

Varbūt tāpēc, ka īstu latviešu palicis tik maz, un par latviešiem sevi jau sāk dēvēt pat cittautieši, kam šīs tautas liktenis ir gluži vienaldzīgs?

Profesore min Tibetu? Mēs esot nākuši no turienes? Interesanta sakritība šai sakarā atklājas Latvijā pazīstamās gaišreģes un neparasti gaišredzīgās Jadvīgas Kučkovas, tautā pazīstamās kā Mammīts, Zvaigžņu māte, apliecinājumā. Šobrīd viņa, diemžēl, jau šķirusies no šīs pasaules. Par sevi viņa stāsta, ka esot latgaliete. Vecvecāki esot ieceļojuši no Polijas. Vēl tālāk senči it kā nākot no Tibetas, no gaišreģu un zintnieku dzimtas, bijuši slepeno svētvietu, zināšanu sargātāji.

Vēl kāds vēstījums sakarā ar Latgali. Tas nāk arī no gaišreģes un dziedinātājas, nu jau viņsaulē aizgājušās Balvu Martas. Lūk, ko Marta kādā intervijā stāsta: *„Manai vecmammai bija klade, kur viņa vecajā ortogrāfijā rakstīja visu, kas notiks. Tur teikts – mēs visi no Latgales cēlušies. Latgale ir pirmā, kas bija uz pasaules un pēdējā, kas paliks. Galvaspilsēta vairs nebūs Rīga, bet Rēzekne – tas jau senos rakstos minēts”*. Viņas vecmamma to varēja būt rakstījusi pirms apmēram 100 gadiem.

Vai pieķerties šiem vārdiem? Katrā ziņā tie silda. Tie vieš cerību. Arī ticību? Ticība palīdz izturēt un noturēties, vai ne?

Izmantotā literatūra:

- Bukšs M. Latgaļu volūdas un tautas izplateības problēmas. – Latgaļu izdevnīceiba, 1961.
- Rupainis A. Māra mostas. Vēsturisks romāns: triloģija. – Latvju Grāmata, 1951. – 1956.
- Briška B. Latgali politiskajās patmaļos. – Minhene, p/s Latgaļu izdevnīceiba, 1957
- Terzens A. Vai balti pelnījuši tieši šādus latviešus? – Intervija ar antropoģi, profesori R. Deņisovu. // Kabinets, 2011. g. oktobris – novembris, Nr. 93.